

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

A TARTALOMBÓL

- *SUDÁR BALÁZS*
TURUL SZAVUNK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
HÁTTERÉHEZ
- *BÁCSATYAI DÁNIEL*
II. ANDRÁS ANGLIAI KÖVETEI
- *KÁDAS ISTVÁN*
PECSÉTHASZNÁLAT A KÉSŐ KÖZÉPKORI
SÁROS MEGYÉBEN
- *NAGY LEVENTE*
BRANKOVICS SZÁVA ÉS AZ ERDÉLYI
ROMÁN REFORMÁCIÓ
- *KOVÁTS ANTAL ANDRÁS*
SVÁJCIAK MAGYARORSZÁGON, 1867–1990
- *SIMON ATILA*
KASSA HÁROM MEGSZÁLLÁSA
- *APOR PÉTER*
AZ ALTERNATÍV DEMOKRÁCIA
NYOMORÚSÁGA, 1968–1973
- SIPOS PÉTER (1935–2017)

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 4. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Nagy Levente: Mártír vagy kalandor? Brankovics Száva és az erdélyi román reformáció I. Apafi Mihály idejében 525
- Kováts Antal András: Svájciak a magyar történelem sodrában, 1867–1990 543
- Simon Attila: Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok 569
- Apor Péter: Az alternatív demokrácia nyomorúsága. Ideológia, politikai nyelv és az ellenzéki lehetőség Magyarországon, 1968–1973 591

MŰHELY

- Sudár Balázs: Turul szavunk művelődéstörténeti háttéréhez 605
- Bácsatyai Dániel: II. András angliai követei 621
- E. Kovács Péter: Magyar zászlók velencei kézen 633
- Kádas István: Cum sigillo nostro. A késő középkori Sáros megye pecséthasználata 637
- Szaszkó Elek: A szódi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzéke (Adatok a Gersei Pető család dél-alföldi birtoklásáról) 655
- Ábrahám Barna: „Más nemzeteknél, mint a szászoknál...” Ortodoxia és lutheranizmus kölcsönhatásai a dualizmus kori Erdélyben 683

MÉRLEG

- A kapitalizmus rövid története (*Trädler Henrietta*) 691

MEGEMLÉKEZÉS

- Sipos Péter (1935–2017) (*Simándi Irén*) 699

SIMON ATTILA

Kassa három megszállása

Párhuzamok és tanulságok*

Bár már egy évszázada történt, csupán felületes és sablonos válaszokkal rendelkezünk arról, hogy a történelmi Magyarország összeomlása során hogyan zajlott le egy-egy település románok, szerbek, csehszlovákok általi elfoglalása, s az új államba való beillesztése. Így az impériumváltást – valójában megfelelő kifejezésünk sincs erre a folyamatra – leginkább lavinaszerű, gyors folyamatként képzeljük el, amely során a lakosság egyik napról a másikra egy másik állam polgáraként ébredt fel, s alapjaiban megváltozott viszonyok között folytatta életét. Csakhogy attól, hogy szerdán bevonultak valahová a „csehek”, ott csütörtökön még nem kezdett el működni a csehszlovák állam: a hivatalok továbbra is magyarul intézték az ügyeket, a boltok a „magyar pénzt” fogadták el, az ott élők Magyarország állampolgárainak tartották magukat, nem beszélve arról, hogy a megszállást amúgy is csupán átmeneti állapotként értelmezték, s lényegében régi életüket igyekeztek folytatni.

Vagyis az impériumváltás sokkal inkább volt olyan hosszan elhúzódó folyamat, amelyet annak megélői korántsem egyirányú zsákcaként láttak, hanem olyan eseménysorként, amelyben akár az események visszafordíthatóságának a lehetősége is benne van. Az átmenet időszaka hónapokig is eltarthatott, a fejekben pedig akár évekig is. Nem szólva arról, hogy 1918–1919-ben egy-egy felvidéki település akár többször is „gazdát” cserélt, ami tovább növelte a lakosság bizonytalanságát. Ilyen település volt Kassa is, amely fél év alatt három megszállást élt meg: két ízben a csehszlovák csapatok, egy alkalommal pedig a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege foglalta el, s a kassaiak többsége még 1919 nyarán, kora őszen (közel egy évvel Csehszlovákia létrejötte után) is csak kényszeredetten vette tudomásul, hogy egy másik államban lesz kénytelen folytatni az életét.

Miért épp Kassa? – teheti fel az olvasó – jogosan – a kérdést. Kassát már az impériumváltások időszakában is számos dolog emelte a többi észak-magyarországi város fölé: így lélekszáma, egyedülálló történelmi és kulturális jelentősége, illetve az ott összpontosuló szellemi tőke is. A mai történész számára azonban a város leginkább két dolog miatt bír kiemelt jelentőséggel: egyrészt sajátos etnikai összetétele, másrészt pedig forrásadottságai révén. A Felvidék városainak többnyelvűsége közhelynek számít, bár a beszélt nyelvek sokasága nem minden esetben jelentett multikulturalitást. Kassa azonban ezek közül is kiemelkedik hihetetlenül gyors identitásváltásai révén, hiszen az 1848–1849-es szabadságharc idején

* A tanulmány az MTA „Lendület” Trianon 100 Kutatócsoport keretében készült.

még inkább szlovák–német város a századfordulóra erős magyar dominanciával rendelkező településsé vált, hogy aztán alig egy évtizeddel a jelen tanulmányban tárgyaltakat követően már csehszlovák többségű városként éljen, amely 1938. november 10-én ismét magyar érzelmű városként fogadta a bevonuló honvédséget. A másik okot a város kiváló forrásadottságai adják. Pozsonyt leszámítva ugyanis talán egyetlen más jelentős felvidéki település korabeli története sem kutatható oly jól, mint Kassáé. A kassai levéltárakban ma is sok még a kihasználatlan forrás, az amúgy is gazdag kassai sajtó pedig – a megszállt városok többségétől eltérően – még az impériumváltások napjaiban sem szűnt meg működni,¹ miközben a gazdag kulturális közeg azokat a személyiségeket is kitermelte, akik naplót és visszaemlékezést írtak.² Sőt a források a többszemponúság elvének is megfelelnek, hiszen a városban alig pár héttel az első csehszlovák megszállást követően már megjelent egy szlovák nyelvű lap,³ a visszaemlékezők között pedig szlovákok és csehek is vannak.⁴ A gazdag forrásadottságok ellenére, ahogyan a Felvidék egésze,⁵ úgy

- 1 Kassán az államfordulat időszakában négy fontosabb magyar nyelvű és egy szlovák nyelvű közéleti-politikai lap jelent meg. A legnépszerűbbnek a *Felsőmagyarország* c. napilap számított, amely a csehszlovák megszállás után az alcímként már korábban is használt *Kassai Napló* nevet vette fel. A lap alapvetően liberális szemléletű, független sajtóorgánumnak számított. A város életében a *Kassai Napló*hoz hasonló jelentőséggel bírt a szociáldemokrata *Kassai Munkás* c. hetilap, amely a háborús évek tiltása után 1918 novemberétől jelent meg újra, s az államfordulat idején a baloldali gondolat legfontosabb fóruma volt a városban. Emellett még két napilap, a magát függetlenként definiáló *Kassai Hírlap* és a bulvárjellegű *Kassai Újság* szolgálta ki az államfordulat korának olvasóit.
- 2 A legfontosabb ezek közül a historiográfia részéről az eddiginél több törődést érdemlő Molnár Miklós szociáldemokrata politikus, aki műbútorasztalosból lett a helyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke, majd Kassa utolsó magyar kormánybiztosa. Molnár, aki a két háború között a felvidéki magyar szociáldemokrácia egyik vezető alakja volt, az 1938-as visszacsatolás utáni években hat terjedelmes kötetben foglalta össze az államfordulat kassai eseményeit. Munkája a korabeli újság-cikkek, levéltári források és személyes emlékezők sajátos, ám mindenképpen rendkívül értékes gyűjteménye. *Molnár Miklós: Kassától Košicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–19 évi forradalom, vörösuralom és a csehszlovák köztársaság megalakulása idejéből. I–VI. Kézirat. Kassa, 1942.* A gyűjtemény három példányban, egy gépírási eredetiben és két másolatban készült el. Hasznosan forgathatóak még Faragó Ödönnek, a neves kassai színigazgatónak a munkái, köztük a felvidéki színház korabeli történetét összegző, kéziratban maradt írása. *Faragó Ödön: A szlovén- és ruszinszlovák magyar színház 25 éves története. 1918 évtől a szovjet felszabadítási harcokig. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Színház- és Zenetörténeti Tár, 47–48. sz. doboz. Faragó Ödön hagyaték; ill. *Uő: Írásaim és emlékeim.* Wiko, Kassa, 1942.*
- 3 A *Slovenský východ* c. napilapról van szó, amely 1919. január 9-től jelent meg Edmund Borek és Anton Straka szerkesztésében, s amely lap megjelenését az első időszakban jórészt a csehszlovák hadsereg finanszírozta. Vö. *Ján Džujko: Slovenský východ (1919) a formovanie slovenského národného povedomia na východnom Slovensku.* In: 3. Študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Ed. Daniela Slančová et. al. Prešovská univerzita v Prešove, Presov, 2008. 198–209. <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Slancova2>.
- 4 A szlovák visszaemlékezők közül ki kell emelni Ján Sekáč zsupán és Jozef V. Kohout rendőrfőkapitány szövegeit, amelyek K. A. Medveckýnek az államfordulatról írt többkötetes munkájában jelentek meg. *Karol Anton Medvecký: Slovenský prevrat. IV. Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1930.*
- 5 A Felvidék fontosabb – magyar vonatkozásokkal is rendelkező – települései közül csupán néhány (pl. Pozsony, Eperjes) esetében beszélhetünk az államfordulat időszakának legalább részbeni fel-

Kassa esetében is érvényes, hogy az ottani impériumváltás folyamata feldolgozatlan: nem ismerjük pontosan az eseménytörténetét, s nem születtek még meg azok az elemzések sem, amelyek a történések mögé pillantanak.⁶

Kassa korabeli története rendkívül gazdag a város közéletén túlmutató jelentőségű eseményekben. Ezen események bemutatása azonban nem képezi a jelen tanulmány tárgyát, mint ahogy az 1918. december 29-én bekövetkezett első csehszlovák, az 1919. június 4-i vörös, majd a július 5-i második csehszlovák megszállás folyamatát is csupán jelzésszerűen ismertetem. A jelen dolgozat kötőanyagát ugyanis nem maguk a bekövetkezett események jelentik, hanem a három megszállás során egyaránt felszínre kerülő olyan jelenségek közötti párhuzamok és eltérések, mint a város katonai védelmének összeomlása s a megszállások békés jellege, a hatalmi úr időszakában bekövetkező fosztogatások, a helyi elit magatartása, vagy épp a kassai lakosság elvárásai stb.

A „kassai lakosság” kifejezés mindazonáltal némi magyarázatot igényel. A jelen dolgozatban alapvetően azokat értem alatta, akik Kassa első megszállása előtt is a város lakosságához tartoztak, vagyis nem sorolom közéjük az 1919 elején odaérkező cseh és szlovák lakosságot (állami tisztviselőket, kereskedőket, katonákat) és a Vörös Hadsereggel érkezőket sem. Amikor kassaiakról beszélek, alapvetően az államfordulat hónapjaiban magyarként megnyilvánuló öslakosokra gondolok, noha magam is tisztában vagyok azzal, hogy a városban, különösen annak egyes részein és a város – mai szóval élve – agglomerációjában jelentős számú szlovák lakosság élt. Ám az államfordulat időszakában nemcsak a magyar, de a szlovák sajtóra is érvényes volt, hogy amikor „kassaiakról” beszélt, akkor alapvetően a magyar érzelmű lakosságot értette alatta.⁷ Ezt elsősorban azzal lehet magyarázni, hogy a városban ugyan jelentős számban éltek szlovák származású lakosok, de – mint a fiatal kassai kutató, Ondrej Ficeri is jelzi disszertációjában – a kassai szlovákság között ekkor

dolgozottságáról. Ezek közül a munkák közül ld.: *Pieter Van Duin*: Die Deutschen Bratislavas und ihre Einverleibung der ČSR 1918–1919. Historické Štúdie 43. (2004) 167–181.; *Dušan Kováč*: Medzi Prešporkom a Bratislavou. Premeny mesta v revolučných mesiacoch 1918–1919. In: Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918–1929) / Grosse Zeit im kleinen Raum. Umbrüche in den Städten des mitteleuropäischen Raumes und deren Wirkungen (1918–1929). Ed. Peter Švorc. UNIVERSUM-EU, Prešov–Graz, 2012. 131–145.; *Peter Švorc*: Prešov v prevrate 1918–1919 a po ňom. In: Veľká doba i. m. 11–68.

6 Kassa 20. századi története továbbra is a szlovák és a magyar történetírás érdeklődésének fókuszában áll, s ennek az érdeklődésnek új lendületet adott az utóbbi években a kassai Šafárik Egyetem történelem tanszékének a megalapítása. A tanszék kiadványai, köztük az évente kétszer kiadott *Mesto a dejiny* (Város és történelem) c. várostörténeti folyóirat, fontos fórumai a város történetének. Ennek ellenére a kassai impériumváltásról az utóbbi időben alig született érdemleges tudományos idényű tanulmány. Ezek közül említést érdemel *Sztancs Gábor*: Kassa helyzete és sorsa 1918 őszén. In: *Multietnikus világok Közép-Európában, 1867–1944*. Szerk. Hajdú Anikó. Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása, h. n., 2016. 109–130., valamint *Peter Švorc*: Mestá východného Slovenska v čase prevratu (1918) a po ňom. In: *Veľká doba a jej dôsledky*. A kol. Peter Švorc. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2012.

7 Ld. pl. a kassai szlovák lap, a *Slovenský východ* alábbi sorait: „A kassaiak még mindig valami természetfölötti csodában bíznak, s nem tudnak megbékélni a gondolattal, hogy Kassa a Csehszlovák Köztársaság része.” *Slovenský východ* 1919. január 5. 2.

még nem zajlott le a barthi értelemben vett etnikai elhatárolódás,⁸ így Kassa életében a szlovákok nem jelentek meg olyan tudatos nemzeti közösségként, amelynek saját arculata, politikai törekvése lett volna. Nem csoda, hogy az államfordulat időszakából származó csehszlovák belügyi jelentések Kassáról mint eredetileg ugyan szlovák, ám elmagyarosított, elmagyarosodott városról beszélnek, azt hangsúlyozva, hogy az ott élő szlovákság is teljesen magyar érzelmű, s egy kis csoportot leszámítva nem rendelkezik megfelelő öntudattal.⁹

A nemzetiségi arányokról viszont meddőnek érzem az utóbbi években is megmegújuló vitát,¹⁰ hiszen a korszak népszámlálásai (amelyeknek eredményeit, még ha kisebb-nagyobb visszaélések történtek is, hiba lenne megkérdőjelezni) világosan beszélnek. Még akkor is, ha egymásnak ellentmondóan. Az ellentmondás azonban feloldható azáltal, hogy ha nem csupán a helyi lakosság többnyelvűségének a tényét fogadjuk el (bár az azért nem mindenkire volt érvényes), hanem azt is, hogy a kassaiak a népszámlálásokon nem a mai értelemben vett nemzeti önazonosságuk, hanem inkább akkori pillanatnyi politikai-gazdasági-társadalmi érdekeik szerint választottak maguknak anyanyelvet vagy nemzetiséget. Ezzel kapcsolatban Ficeri a kassai urbánus millió által kitermelt helyzeti identitásról beszél, amely fogalom beemelésével az eddigi nemzeti szempontú diskurzus talán végre konstruktív irányban mozdulhat el.¹¹

Mindenesetre a korabeli források (sajtóforrások vagy szubjektív jellegűek) nagy egybehangzással állítják, hogy a város 1918 végén magyar jelleggel bírt, az utca nyelve döntően a magyar volt, a város lakosságának nagy része pedig azonosult a magyar államiság eszméjével. Anton Granatier, aki a két világháború között a magyarlakta területek elszlovákosítását támogató Szlovák Liga egyik vezetője volt, s aki végképp nem vádolható magyarbarátsággal, 1947-ben írta az államfordulat időszakára visszapillantva, hogy „Kassa harminc évvel ezelőtt külsőre ugyanúgy magyar volt, mint Budapest”.¹² Vagyis a város külsőleg magyarnak tűnt,

8 Ondrej Ficeri: Etnické identity obyvatel'ov Košic v medzivojnovom Československu. Dizertačná práca. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická Fakulta, Banská Bystrica, 2017. 59.

9 Národní archiv České republiky (Prága; = NA ČR), Presídium ministerstva vnitra, AMV 225 (AMV-PMV 225), karton 1455, 225-1455-3b.

10 A Kassa nemzeti jellegéről folyó, immár évszázados vitához szlovák részről legújabban Roman Holec szólott hozzá, aki a jelenkori magyar historiográfiáról írt tanulmányában foglalkozott a témával. Az eredetileg szlovák nyelvű tanulmány utólag magyarul is megjelent. Ld. *Roman Holec: Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről*. Fórum Társadalomtudományi Szemle 12. (2011) 4. sz. 109–132. Holec olykor egyoldalúnak tűnő írására Zahorán Csaba reagált. *Zahorán Csaba: A Trianon-jelenség pozsonyi tükörben. Válasz Roman Holec: Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről* című cikkére. Történelmi Szemle 53. (2011) 591–613. (ugyanaz: Fórum Társadalomtudományi Szemle [2011] 4. sz. 133–148.). A témához fontos adalékot jelent Szeghy-Gayer Veronika dolgozata, amely azonban a jelen kézirat leadása után jelent meg, így munkámban érdemben nem tudtam használni. Ld. *Szeghy-Gayer Veronika: A szlovák–magyar–zsidó–cseh Kassa a 20. század első felében*. Korall 68. sz. (2017) 99–121.

11 Ficeri, O.: i. m. (9. jz.)

12 Slovenský národný archiv (Pozsony, = SNA), f. A. Granatier, k. 2., Národnostný vývoj Košic a ich okolia, s. 2. Idézi Ficeri, O.: i. m. (9. jz.) 78.

a máz magyar volt rajta, amit még a város első szlovák zsupánjának, Ján Sekáčnak az 1919 júliusában Vavro Šrobár miniszter üdvözlésekor elhangzott szavai is igazolnak: „Miniszter úr! Szívélyesen üdvözlöm Önt Kassa városában, amely nemcsak a miénk volt, hanem a miénk is marad. Ez [a] nemcsak Kelet-szlovénia, hanem egész Szlovénia számára olyan fontos város szlovák eredetű, a gyökér, a mag szlovák, csak a vakolat idegen rajta, de reméljük, hogy a termékenyítő szlovák eső után magától lehull róla ez a vakolat.”¹³

Persze azt is látni kell, hogy a külső máz egyszínűsége nem csupán a magyar érzelmű lakosság számbeli dominanciájából fakadt, hanem a város társadalmi-politikai viszonyaiból is. Bár az 1851-es adatok szerint a város lakosságának a 41 százalékát tették ki a szlovákok,¹⁴ a szigorúan vett városközpontban akkor is csak 10 százalék volt az arányuk.¹⁵ S ez az aránytalanság a dualizmus korában még inkább erősödhetett, hiszen a társadalmi pozíciók megszerzésének a magyar állammal való azonosulás volt az egyik alapvető feltétele. Magyarok vagy magyarként élők alkották a város vezetését, foglalták el a hivatalokat, uralták az oktatásügyet vagy a sajtót. Ők voltak láthatók, nem pedig a városszéli szlovák iparos, a szlovák anyanyelvű piaci kofa.

Mindezek alapján – bár érzem benne a leegyszerűsítést – indokoltnak gondolom azt, hogy a korabeli forrásokhoz hasonlóan a „kassai lakosság” gyűjtőfogalma alatt a jelen dolgozatban a magyar érzelmű lakosságot értem.

Megszállások erőszak nélkül

A város három katonai megszállásának egyik közös pontja mindenképpen az volt, hogy Kassa mindhárom alkalommal harc nélkül került az akkor megszállóknak minősülő erők kezébe. A város békés átadása persze logikus folyománya volt annak a felismerésnek, hogy Kassa katonai szempontból nem védhető, az ilyen megoldás csupán a lakosság és a város fölösleges pusztulását hozta volna magával – minden katonai eredmény nélkül. Igaz, abban már eltérések mutathatók ki, hogy megvolt-e a városban a védelemhez szükséges katonai potenciál, pontosabban alkalmas lett volna-e a városban lévő fegyveres erő a védelemre.

Kassa első cseh-szlovák megszállásakor, 1918 decemberében biztosan nem. Bár a város lakossága a megszállás előtt mintegy két héttel még el volt szánva otthona megvédésére, az aktív katonai védelem azonban végül – több ok miatt – nem jött komolyabban szóba. Az okok közül a legfontosabb mindenképp a központi kormányzat segítségének hiánya volt, amit a kassaiak gyorsan felismertek. Molnár Miklós kormánybiztos¹⁶ ugyanis a megszállás előtti hetekben legalább két

13 Slovenský východ 1919. július 24. 1.

14 Az adat forrása *Czoch Gábor*: Otázky národnostného zloženia a jeho spoločenské dimenzie v Košiciach na základe súpisu z rokov 1850–1851. *Korridor* (2014) 4. sz. 18.

15 A Kassa egyes városrészeire vonatkozó adatokat közli *Ficseri, O.*: i. m. (9. jz.) Prílohy, v.

16 A kassai MNT a november 12-én megtartott ülésén döntött arról, hogy a rendfenntartás megkönnyítése érdekében kormánybiztos kinevezését kéri Budapestről. Ennek érdekében küldöttséget

ízben is Budapesthez fordult a város védelmének ügyében. Első alkalommal a hadügyminisztériumból kapott olyan jellegű állásfoglalást, miszerint a fegyveres ellenállás engedélyezett ugyan, de a kilátástalan küzdelem és a fölösleges vérontás kerülendő.¹⁷ Ezt követően személyesen utazott Pestre, ám a Jászitól és másoktól¹⁸ kapott válaszok lényegében abban a szellemben fogalmazódtak meg, hogy az államhatárokról úgylis a békekonferencia dönt, vagyis a fegyveres harc és a vérontás fölösleges.¹⁹

Kassa védelme azonban még ezt követően is elképzelhető lett volna, hiszen a városban tartózkodó honvédek, nemzetőrök és polgárőrök létszáma felülmúlta a közelő csehszlovák csapatokét. Nem így azonban a harci morálja, amit az is jelzett, hogy a városhoz közeledő csehszlovák haderő 30. lövészezredének²⁰ előőrsre december 28-án a reggeli órákban szinte véráldozat nélkül bekerítette és szétzavarta a Kassa védelmét biztosító margitfalvai őrséget.²¹ Ezt követően a kassai honvédkerület főparancsnoki tisztségét ellátó Berzeviczy Béla tábornok teljesen reménytelennek ítélte meg a védekezést. Felismerte ugyanis, hogy a parancsnoksága alá tartozó honvédség a teljes szétzúllás állapotában van, s nemhogy a város védelmét nem tudja ellátni, de már a közrendet sem tudja fenntartani, sőt az ekkor kibontakozó fosztogatásokban maguk a honvédek is részt vettek.

Mindezek után Berzeviczy, aki – úgy vélem – nem állt a feladata magaslatán, a város azonnali feladását látta az egyetlen szóba jöhető megoldásnak. S bár Kassa polgári vezetése (a kormánybiztos és a polgármester) december 31-ében egyeztek meg a csehszlovák parlamentterrel a város átadásáról,²² a csehszlovák csapatokat – lényegében a katonai vezetők kezdeményezésére – már két nappal korábban be kellett hívni a városba. Így a megszálló erők 1918. december 29-én, a délutáni órákban harc nélkül, s – mint a *Felsőmagyarország* írásából kiderül – példás rend-

menesztettek Budapestre, amelyet felhatalmaztak arra, hogy a kormánybiztosi tisztségre az MNT elnökét, Molnár Miklóst javasolják. Mivel a kassai delegáció már másnap eredményes tárgyalást folytatott minderről Budapesten, a kassai lapok november 14-én közölték a hírt, hogy a város kormánybiztos-főispánjává Molnár Miklóst nevezték ki. A következő napokban a kinevezését ténylegesen is átvevő Molnár feltehetően az első olyan munkásember volt, aki ezt a tisztséget Magyarországon betölthette.

17 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 343.

18 Molnár Böhm Vilmos hadügyi államtitkárral is tárgyalt, aki egy tengerészkülönítményt ajánlott fel Kassa katonai védelmére. Molnár azonban – tekintettel arra, hogy milyen hírekkel rendelkezett a matrózok pozsonyi tevékenységéről – ezt az ajánlatot köszönettel visszautasította. *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 399. Vö. *Fogarassy László*: Az őszirózsás forradalom Pozsonyban. Irodalmi Szemle (1968) 9. sz. 813.

19 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 399–402.

20 Az eredetileg a k. u. k. hadsereg 30. lövészezredét alkotó csapattest a háború idején az olasz fronton szolgált, ahonnan 1918 őszén Szlovénián keresztül tért vissza morvaországi székhelyére. Onnan december 24-én vezényelték át a mai Szlovákia területére.

21 *Marián Hronský*: Boj o Slovensko a Trianon (1918–1920). Národné literárne centrum, Bratislava, 1998. 142. A csehszlovák csapatoknak egy halottjuk volt, miközben valamivel több mint 100 foglyot ejtettek.

22 Az egyezmény szövegét ld. *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 530–534.

ben, cseh és szlovák színek alatt, „énekszóval vígan”²³ (szokolista²⁴ indulókat és a *Hej Slováci* című dalt énekelve) vonultak be a városba. Sem harcokra, sem vérontásra nem került sor.

Alig több mint öt hónappal később fordult a kocka: a tanácskormányzat Vörös Hadseregének északi hadjárata során a magyar honvédség csapatai foglalták el – szintén harc nélkül – a várost. Kassa visszafoglalása előtt a Miskolc környéki harcok nyitották meg az utat, amikor a magyar csapatok a lengyel határ irányában észak felé törve Kassát is veszélyeztetni kezdték. A csehszlovák kormányzat által a kelet-szlovákiai hadszíntér és Kárpátalja, valamint Kassa parancsnokává kinevezett Edmond Hennocque francia tábornok a Vörös Hadsereg túlerejét észlelve a románoktól próbált segítséget kérni – sikertelenül. Így miután a Vörös Hadsereg 6. hadosztálya június 5-én elfoglalta Nagyidát,²⁵ megnyílt az út a magyar honvédek előtt Kassára. Ezt követően döntött a várost a harcoknak kitenni nem akaró csehszlovák hadvezetés Kassa feladásáról és arról, hogy a hatalmat Hegedűs Pál nyugalmazott altábornagynak adják át.

A város feladása és a csehszlovák hadsereg kivonása szervezeten és rendben ment végbe, anélkül, hogy a kivonuló hadsereg komolyabb kárt okozott volna a városban. A konfliktusok elmaradásában persze a katonai diktatúra és a kihirdetett statárium szigora is közrejátszott, illetve az is, hogy a rendőrfőkapitányi tisztséget Jozef Kohouttól átvevő Cselényi Béla hirdetményben hívta fel a kassai lakosság figyelmét arra, hogy tartózkodjon a kivonuló csehszlovák haderő bármiféle becsmérlésétől, s a kivonulás útvonalán az ajtókat és ablakokat csukva tartsa.²⁶

A csehszlovák haderő távozása lehetővé tette, hogy a Vörös Hadseregnek a város határai alá érkező egysége, a szegedi 46. gyalogezred 12. százada harc nélkül, békésen szemlélődve, az őket üdvözlő lakosság ovációja mellett vonuljon be Kassára. A közben Kassáról már eltávozott Kohout szerint a bevonuló honvédeket a Fő utcán mintegy 300 tagú cigányzenekar koncertje fogadta,²⁷ ami kétségkívül érdekes mozzanata lehetett a város megszállásának.

23 Kassai Újság 1918. december 30. 2.

24 A Sokol (ejtsd 'szokol', magyarul sólyom) az 1860-as években alapított cseh hazafias testnevelési szervezet volt, amelynek kezdetétől fogva kiemelt célja volt a cseh fiatalság hazafias nevelése és katonai kiképzése. Csehszlovákia kikiáltása után a szokolisták az alapját képezték a kialakítandó csehszlovák hadseregnek, s önkéntes egységeik fontos szerepet kaptak az észak-magyarországi megyék megszállásában is.

25 Tóth Árpád: A Magyar Tanácsköztársaság vörös hadseregének északi hadjárata (1919. május 30.–június 24.). Sic Itur Adstra (2002) 2–3. sz. 39–40. <http://epa.oszk.hu/01000/01019/00002/pdf/totharpi.pdf>. (letöltve: 2013. június 5.).

26 Kassai Napló 1919. június 7. 4. Cselényi a decemberi államfordulat előtt is egyike volt a város rendőrkapitányainak, januárban azonban a rendőrségi állomány többségéhez hasonlóan letette a hűségesküt a csehszlovák államra. Vö. *Gabriel Szeghy*: Od hlavného mestského kapitána po policajný kapitánát v Košiciach. Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo (2014) 2. sz. 43.

27 *Jozef V. Kohout*: Vpád maďarských boľševikov na východné Slovensko v júni 1919. In: *Medvecký, K. A.*: i. m. (5. jz.) 274.

Pontosan egy hónap múlva, 1919. július 5-én azonban ismét csehszlovák csapatok vonultak be Kassára. A Vörös Hadsereg is harc nélkül adta fel a várost, amelynek katonai védelméről – bár a városi direktórium által szervezett nagygyűléseken számos lelkesítő és harcias felszólalás és fogadkozás hangzott el – komolyabban ezúttal sem esett szó. Nem is eshetett, hiszen Kassa feladására az északi hadjárat során elfoglalt területek kiürítésének keretén belül került sor. Erre pedig a június 13-i Clemenceau-jegyzék kézbevételét követően maga a budapesti kormányzótanács adott parancsot.

Július 1-jén jelentek meg az első hivatalos falragaszok az utcákon arról, hogy a Vörös Hadsereg kivonul a városból és átadja azt a csehszlovákoknak,²⁸ a magyar csapatok tényleges kivonulása pedig már másnap kezdetét vette. Ebben az esetben is szervezett és fegyelmezett katonai akcióról volt szó, amelynek lezárásaként július 4-én, a kora délutáni órákban az a páncélvonat is távozott, amelynek feladata a visszavonulás biztosítása volt.²⁹ Közben a visszavonuló csapatok megrongálták azt a Béla utcai vasúti hidat, amelyet egy hónappal korábban – a kivonuló csehszlovák csapatok robbantásos rongálását követően – ők maguk állítottak helyre.

Alig pár órával a Vörös Hadsereg kivonulása után egy vasúti hajtányon meg is érkeztek a városba a csehszlovák hadsereg parlamenterei, akik bejelentették, hogy a megszállás a késő esti órákban megtörténik.³⁰ Kérésükre Hegedűs Pál városparancsnok még aznap este hirdetményt tett közzé, amelyben bejelentette a csehszlovák csapatok érkezését, megnyugtatta a lakosságot, hogy semmi bántódása nem esik, s egyben gyülekezési, a megszállás várható esti óráira pedig kijárási tilalmat rendelt el.³¹ Ám a megszállás mégsem aznap este, hanem csupán másnap következett be. Július 5-én a reggeli órákban elsőként a csehszlovák hadsereg katonai rendőrei érkeztek meg,³² akik elfoglalták a város fontosabb stratégiai pontjait, s annak jeléül, hogy a város ismét csehszlovák uralom alatt áll, egy órával visszaállították a toronyórát.³³ Ezt követően jelent meg az utcákon Vavro Šrobár miniszternek a diktatúra kihirdetéséről szóló rendelete és a megszálló erők főparancsnokának, Hennocque tábornoknak a kiáltványa, amelyben a város lakosainak tudtára adta, hogy Kassa a csehszlovák állam része, és az is marad. Mire pedig a város lakossága felébredt, az utcákon már a csehszlovák hadsereg katonái járőröztek.

Kassa első megszállásához képest a csehszlovák csapatok második bevonulását egy legyőzött és megalázott város elfoglalásaként tervezték meg. Ezt jelezte az a forgatókönyv, amelyet Cselényi Béla rendőrfőkapitánnyal már július 5-én közöl-

28 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) V. 555–556.

29 Kassai Napló 1919. július 4. 2.

30 Kassai Napló 1919. július 5. 1–2.

31 Uo.

32 Uo.

33 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) VI. 8. Az Osztrák–Magyar Monarchiában első ízben 1916-ban vezették be a nyári időszámítást. A háború végeredményének következményeként létrejött Csehszlovákia azonban ehhez nem igazodott, miközben Magyarországon a Tanácsköztársaság idején is érvényben maradt a rendelkezés.

tek, s amely alapján a megszálló hadsereg vezérkarának július 7-i bevonulása megvalósult. Hennocque-ék fogadására ugyanis kötelezően kiharancsolták a Fő utcára a város teljes addigi vezetését, beleértve a polgárőrség és a vörös gárda minden tagját, s elvárták a lakosság minél nagyobb számban való részvételét is. Elrendelték azt is, hogy a várost csehszlovák és francia lobogókkal kell feldíszíteni, s miközben a főparancsnok a Fő utca végén felállított díszkapun át bevonult, zúgniuk kellett a város harangjainak.³⁴ A bevonuló tábornokot, akinek a lába elé fehér ruhás lányok szórtak virágot, a városi tanács fogadta, hódolt előtte, majd Blanár Béla polgármester átadta neki a város kulcsait.³⁵

A csehszlovák csapatok 1919 júliusában tehát már sokkal magabiztosabban érkeztek be a városba, mint 1918 utolsó napjaiban, s az erőviszonyokat ezúttal a lakossággal is éreztetni akarták. Az első megszálláskor némileg óvatossá tette a megszállókat az, hogy számukra még ismeretlen terepen mozogtak, ráadásul egy olyan időszakban, amikor nemhogy érvényes döntés nem volt az új államhatárokról, de még a békekonferencia sem ült össze. 1919 júliusában azonban már tudták, kivel állnak szemben (ismerték a várost annak lakóival együtt), ráadásul a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának döntése is megerősítette őket Kassa birtoklásában.

Kettős hatalom, hatalmi űr és fosztogatások

Amikor 1918. december 29-én a várost megszállták a csehszlovákok, közvetlenül a hatalom addigi birtokosainak a kezéből vették át a város irányítását. Ez azt eredményezte, hogy a közrend meggyengült ugyan, de hatalmi űrről nem beszélhetünk abban az értelemben, hogy a város rövidebb vagy hosszabb időre tényleges irányítás nélkül maradt volna. Sokkal inkább kifejezi a december 29-e utáni napok, sőt hetek időszakát a párhuzamos hatalom terminusa, ami alatt azt érthetjük, hogy a csehszlovák megszállás első heteiben az új állami struktúrák mellett még a régiiek is működtek, Prága kénytelen volt autoritását megosztani Budapesttel, még ha ezt hivatalosan tagadta is.

A „párhuzamos hatalom” gyökereit elsősorban a bizonytalan államjogi helyzetben kell keresni. Ez volt az, ami a megszállókat kompromisszumra kényszerítette, a régieket pedig megerősítette abban, hogy ne fogadják el az új hatalom legitimitását. De az okok között volt az is, hogy a csehszlovák államnak amúgy sem volt megfelelő emberállománya a város teljes átvételéhez. Így, miközben a legfontosabb pozíciókat (polgármester, főispán, rendőrfőkapitány, főügyész stb.) néhány nap alatt átvették és betöltötték (a hatalomátvétel jelképes lezárását az jelentette, hogy az előző napon a város pecsétjét és kulcsait elődjétől megkapó első szlovák polgármester,

34 Kohout rendőrfőkapitány a kormányzatnak küldött egyik jelentésében úgy állítja be, mintha a megszállók vezérkarának pompázatos fogadtatása a kassai magyarok kétszínű játékának lett volna a része, amely által megnyerték maguknak Hennocque rokonszenvét. Ez a verzió azonban nem tűnik túl valószínűnek. Vö. SNA, f. Jozef Kohout, k. 11., Panu ministriovi plnou mocou pre správu Slovenska 9. 07. 1919.

35 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) VI. 12–20.

Vladimír Mutňanský január 7-én kitűzette a városházára a csehszlovák lobogót),³⁶ a ranglétra alsóbb szintjein lévő tisztviselőket – ha azok, akár csak hallgatólagosan is, de tudomásul vették az új realitást – a helyükön hagyták, mint ahogy régi összetételében működött tovább a városi tanács is. Az egyik csehszlovák jelentés a hatalomátvétel befejezetlenségét hangsúlyozva jegyzi meg, hogy bár a városi rendőrség élére egy cseh hivatalnokot állítottak, az állomány annyira megbízhatatlan volt, hogy a „komolyabb események alatt el kellett tőlük venni a fegyvert”.³⁷

Miközben tehát a város új polgármestere és rendőrfőkapitánya a prágai kormányzat döntéseiből vezették le a hatalmukat, addig a város legtöbb hivatalnoka továbbra is a magyar alkotmányosságból eredeztette azt. Jól jelezte ezt többek között az a szituáció, amely Mutňanský polgármester 1919. január 18-án kibocsátott rendeletét követően alakult ki.³⁸ A rendelet előírta, hogy a városban található állami hivatalok és intézetek épületére kötelező kihelyezni a szlovák, illetve a cseh lobogót, s az intézményeket a magyar mellett szlovák nyelvű feliratokkal kell ellátni. Csakhogy ezt a városban található intézmények szinte egyöntetűen elutasították, ennek legfontosabb okát pedig az jelentette, hogy továbbra is csupán a magyar állam joghatóságát ismerték el: „De mi a magyar államnak fogadtunk hűséget, s ma is a magyar állam alkalmazottjainak tekintjük magunkat. Mint ilyenek: erkölcsi lehetetlenségnek tartjuk megtenni azt, amit Méltóságos úr tőlünk fenyegetéssel követel”³⁹ – állt a Gazdasági Akadémia válaszában, amelyet az intézmény tanári és tisztikara egyhangú szavazással fogadott el. A kassai ítélőtábla vezetése pedig arra hivatkozott, amikor nem teljesítette a rendeletet, hogy „a kassai ítélőtábla épülete ez idő szerint a magyar kincstárnak a telekkönyvi tulajdona, ami felett a magyar kormányzat hozzájárulása nélkül a kassai ítélőtáblát, vagy annak elnökét rendelkezési jog meg nem illeti, a magyar kormány pedig ez irányban nem intézkedett”.⁴⁰ A városi intézmények ellenszegülése ez esetben olyan egyöntetű és határozott volt, hogy a polgármesternek végül visszakoznia kellett, s ekkor még nem tudta kikényszeríteni a csehszlovák lobogók kitűzését.

Bár 1919 januárjának első napjaiban Blanár Béla polgármestert, Molnár Miklós kormánybiztost és Váczy József rendőrfőkapitányt eltávolították a pozíciójukból, nem tévedünk nagyot, ha úgy véljük, hogy az általuk vezetett helyi elit lényegében tovább működtetett egyfajta árnyékkormányt, amely bizonyára jelentős befolyással bírt a kassai közéletre. Sőt mi több, ezzel maga a megszálló csehszlovák állam is tisztában lehetett, s ha kényszerűen is, de bizonyos mértékig tolerálta a párhuzamos hatalmi struktúra működését.

Az így megszervezett háttérhatalom igazi jelentőséget Kassa következő két hatalomváltásakor, 1919 júniusában és júliusában kapott, amikor jórészt a helyi

36 Kassai Hírlap 1919. január 9. 1.

37 NA ČR, f. AMV-PMV 225, kart. 1455, 225-1455-3b.

38 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) III. 185.

39 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (Debrecen; = MNL HBML), VIII. 12. a Kassai Gazdasági Akadémia tanári jegyzőkönyvei. 5. kötet, 1918–1920. 1919. január 22. Vö.

Molnár M.: i. m. (3. jz.) III. 194–196.

40 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) III. 189.

elitnek volt köszönhető, hogy a város nagyobb gondok nélküli vészelte át ezeket a napokat.

A Kassát 1918 utolsó napjaiban megszálló csehszlovákok az első hetek óvatos fellépését követően fokozatosan szélesítették ki hatalmi bázisukat, sőt február közepétől (a fordulópont az általános sztrájk volt) egyre határozottabban, s ha kellett, egyre erőszakosabb eszközökkel tették mindezt. Felgyorsult az oktatás és a közterek nacionalizálása, március 17-én pedig eldőrdült az első halálos áldozatokat követelő sortűz is.⁴¹ Ez, valamint a Tanácsköztársaság kikiáltását követően bevezetett rendkívüli állapot intézkedései (az esti kijárási tilalom, a vendéglátóhelyek korai zárórája, illetve az egyre gyakoribbá váló internálások) tovább mélyítették a megszállók és a megszállt város lakossága közötti szakadékot. S bár a csehszlovák támadásra válaszoló Vörös Hadsereg sikerei ellenére Kassa feladásáról hivatalosan szó sem eshetett, a városban május 24-étől ismét szigorítottak a statáriális intézkedéseken: teljes gyülekezési tilalmat rendeltek el, a kijárási tilalom időpontját pedig este 9 órában állapították meg. Ezzel párhuzamosan tömeges túszedésbe kezdtek, amely során a város mintegy 60 polgárát (nagy többségben becsületes iparosmestereket) helyezték őrizet alá. Mint ahogy Sekáč zsupán május 25-én erről kiadott hirdetménye a lakosságot tájékoztatta, ők életükkel és vagyonukkal feleltek a közrend és a béke fenntartásáért, s a csehszlovák hadsereg tagjait ért támadás vagy egy zendülés esetén azonnal agyonlőtték volna őket.⁴²

A hatalom idegességét jelezte annak a lappangó feszültségnek a felszínre törése is,⁴³ amely a városban tartózkodó olasz tisztek, illetve a csehszlovák városvezetés és a csehszlovák hadsereg egyes parancsnokai között húzódott. Május utolsó napján a csehszlovák katonai rendőrség odáig ment, hogy a kassai helyőrség parancsnokának, Gaston Rossi tábornoknak az egyik beosztott tisztjét is letartóztatták, Attilio Zincone tábornokot pedig magyarbarátsággal és a bolsevizmus támogatásával vádolták meg.⁴⁴

A szigorú intézkedések ellenére azonban a hatalom lassan, de biztosan kezdett kicsúszni a csehszlovák fél kezéből, amit többek között az is jelzett, hogy június első napjaiban lényegében felborult a város hétköznapi rendje: a törvényszéken nem tartottak tárgyalásokat, a színházban elmaradtak az előadások, a napilapok csak erősen cenzúrázva jelenhettek meg. A megszállók idegességét és kapkodását leginkább annak a két vasmunkásnak a tragikus halála mutatta, akiket június 3-án a csehszlovák hadsereg egyik parancsnoka elleni halálos fenyegetés vádjával rögtönítélő bíróság elé állítottak, majd azonnal kivégeztek. Bár Jozef Kohout, a város csehszlovák rendőrfőkapitánya később mint egy lázadás kezdeményezőiről beszélt

41 A Fő utcai honvédszobor csehszlovák katonák általi ledöntése ellen tiltakozók közé lövő katonák két személyt öltek meg.

42 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) IV. 450–455.

43 A kirobbanó feszültség egyik katalizátora az a konfliktus volt, amikor csehszlovák katonák letették az egyik olasz tiszt lakásának ablakába kifüggesztett olasz zászlót, amelyet magyar nemzeti lobogónak vélték.

44 NA ČR, f. AMV-PMV 225, kart. 243, 225-243-3.

a két kivégzetről,⁴⁵ nehéz elképzelni, hogy állítása megfelelt volna a valóságnak. A 28 éves Tepper József mellett a másik kivégzett ugyanis a mindössze 15 éves Tirpák Béla volt, akinek a kivégzése a statárium ellenére is elhamarkodottnak és indokolatlannak tűnik. Másrészt Kohout,⁴⁶ aki egyik jelentésében bevallotta, hogy nehéz informátorokat szereznie, s csupán a helyi szlovákok és néhány magyar nő jelentéseire támaszkodhat, már korábban is egy állítólagos általános felkelésről vizionált,⁴⁷ illetve egy március 15-re tervezett felkelés megücsítését is említette. Az általa említett felkelés(ek) tervét azonban semmilyen más forrás nem erősíti meg, így vélhetően saját fontosságának hangsúlyozása és a csehszlovák hatalom erőszakos fellépésének igazolása miatt hivatkozott állítólagos magyar felkelési tervekre.⁴⁸ A két halálos ítéletet Sekáč zsupán betérjesztésére Hennocque tábornok hagyta jóvá, ám ő két nappal később azzal védekezett, hogy a zsupán megtévesztette, mert nem közölték vele a kivégzettek életkorát.⁴⁹ Mindenesetre az eset mélyen megrendítette a kassai közönséget. Ráadásul másnap, az esti órákban újabb áldozata lett a megszállásnak: Storck Béla szücsmesternek halálos sérüléseket okoztak az őt elvezető legionáriusok.⁵⁰

A csehszlovák hatalom szétesése június 4-ére mindenki számára nyilvánvalóvá vált. Aznap a rögtön az államfordulat után létrehozott szlovák nyelvű *Slovenský východ* című lap már nem is jelent meg, miközben főszerkesztője, Anton Straka visszautazott Prágába. Ami azonban még fontosabb volt: miután Hennocque a reggeli órákban elrendelte a város és a megye vezetésének evakuálását,⁵¹ a déli órákban elhagyták Kassát a város cseh és szlovák vezetői is: Ján Sekáč zsupán, Vladimír Mutňanský polgármester, Jozef V. Kohout rendőrfőkapitány és velük együtt a cseh és szlovák hivatalnokok döntő többsége is. A *Kassai Napló* június 5-én közölt riportja szerint az előző napon csehek és szlovákok olyan tömegei indultak Zsolna felé, hogy a kassai pályaudvaron szinte ostromállapotok uralkodtak.⁵² A város vezetőinek távozása olyan hirtelen történt, hogy beosztottaiktól sem vettek búcsút, hivatalukat sem adták át. Kivételt Kohout rendőrfőkapitány jelentett, aki legalább üzenetet küldött beosztottjának, Cselényi Béla rendőrkapitánynak, hogy ideiglenesen vegye át helyette a rendőrség vezetését.⁵³

45 Kohout, J.: i. m. (28. jz.) 272.

46 A pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzött személyes fondja alapján egy olvasott, sok nyelvet beszélő (magyarul is tudó), ám sokféle rendszert (a Monarchiát, az első Csehszlovák Köztársaságot, a Tiso-féle szlovák bábállamot és a kommunista rezsimet is) kiszolgáló egyén képe bontakozik ki, akinek az életpályája megérdemelné a mélyebb feltárást.

47 SNA, f. Jozef Kohout, k. 11, situační zpráva, 10. 03. 1919.

48 NA ČR, f. AMV-PMV 225, kart. 243, 225-243-3.

49 A július 5-i, második csehszlovák bevonulást követően ezt a verziót azonnal cáfolták. Az ekkor kommunikált hivatalos verzió szerint a kassai magyar lapok szerkesztői magyarázták félre a francia tábornok szavait. Kassai Hírlap 1919. július 11. 3.

50 Storck haláláról ld. a kassai lapok június 6-i számait.

51 SNA, f. Jozef Kohout, k. 11, Panu ministroví plnou mocou pre správu Slovenska 9. 07. 1919.

52 A *Kassai Naplót* idézi Molnár M.: i. m. (3. jz.) IV. 541–542.

53 Molnár M.: i. m. (3. jz.) IV. 543–544.

Június 4-én a délutáni órákra a városban egyfajta interregnum alakult ki, hiszen a csehszlovák haderő egységei ugyan még a városban voltak, ám az állam már lemondott a város irányításáról, miközben a vörös csapatok még csak közeledtek a Hernád-parti városhoz. Ezt a helyzetet a kassai lapok használták ki a legjobban, amelyek cenzorok híján, hiszen azok is elmentek, a június 5-i számban rég látott nyíltsággal fogalmazhattak a városban uralkodó állapotokról.

Ebben a feszült és zavaros helyzetben leginkább a városi tanács tevékenysége jelentett biztos és világos pontot. A megszállás idején lényegében semmi szerepet nem játszó testület már június 3-án este ülést tartott, és olyan városi őrség megszervezését indítványozta, amely a hatalom átadásának napjaiban a város rendjét felügyelné. Ennek vezetésére pedig a városban tartózkodó Hegedűs Pál nyugalmazott tábornokot, a volt kassai 5. huszárezred parancsnokát kérték fel.⁵⁴ Mivel azonban Hennocque tábornok előző napokban kiadott rendelete határozottan tiltotta bármiféle polgárőrség létrehozását, a városi tanács magához a csehszlovák katonai parancsnokhoz fordult, hogy engedélyezze a városi őrség működését. A francia parancsnok, megértve a helyzetet, beleegyezését adta ehhez.⁵⁵ Így kezdetben mintegy 200, egy nap múlva azonban már 1200 önkéntessel megkezdte működését a városi polgárőrség, amely az interregnum két napján a közrend fenntartásának legfontosabb szereplőjévé vált. A Kriebel Ede polgármester-helyettes vezetése alatt üléselő városi tanács június 4-én az üresen hagyott polgármesteri feladatokról is tárgyalásba bocsátkozott Hennocque-kal, akinek azt javasolták, hogy a zsupán által január elején nyugdíjazott volt polgármestert, Blanár Bélát bizzák meg a feladat ellátásával. A városparancsnok azonban ehhez nem adta jóváhagyását, hanem Pozsony beleegyezésétől tette függővé a kérés teljesítését.

Bár nyíltan senki nem beszélt róla, a város szép lassan kezdett visszaváltozni magyarrá, s az elhagyott hivatalokat ismét a helyi magyarság képviselői kezdték birtokba venni. Volt, ahol egyszerűen csak besétáltak az elhagyott hivatali szobákba és visszaültek eredeti helyükre, mint Hedry Lőrinc, a királyi ítélőtábla régi-új elnöke. Másutt a távozó csehszlovák vezetők felkérésére történt ez: a javítóintézet cseh igazgatója például az intézet főkertészére bízta a kulcsokat és az intézet vezetését.⁵⁶

Június 5-én a még a csehszlovák hadsereg kezében lévő várost lényegében már a decemberi megszállás előtti elit tartotta kezében (Molnár Miklós kivételével, aki a Tanácsköztársaság kikiáltásakor Magyarországon tartózkodott és ottragadt): Blanár, ha nem is hivatalosan, de polgármesterként intézkedett, és mögötte ott állt az előző hónapokban teljesen félretolt városi tanács. A rendet a Hegedűs tábornok vezette városőrök felügyelték, a városban működő intézményeket a január elején leváltott vagy háttérbe szorított emberek kezdték ismét irányítani. A június 6-ára virradó éjjel a Šrobár által az előző nap diktátori hatalommal felruházott Hennocque is elhagyta a várost. Néhány órával a távozása előtt azonban magához hívatta Hegedűs Pált, akit személyesen is megbízott a polgárőrség megszervezésé-

54 Uo. 476–477.

55 Kassai Hírlap 1919. június 5. 2.

56 Kassai Napló 1919. június 6. 2.

vel, és akinek átadta a város fölötti parancsnokságot is.⁵⁷ Magán a csehszlovák hadvezetésén belül is vita volt arról, hogy közvetlenül a csehszlovák fél ruházza-e át a hatalmat a régi elit képviselőire, köztük egy monarchista magyar katonatisztre. Jozef Kohout visszaemlékezéséből azt is tudjuk, hogy a csehszlovák hadsereg 6. hadosztályának főparancsnoka, Alphonse Chabord tábornok ellenezte ezt, s a vég-sőkig védeni akarta a várost. Végül azonban Hennocque akarata győzedelmeskedett, s bár a városban még bent voltak a csehszlovák csapatok, hivatalosan már Hegedűs parancsolt.⁵⁸

Blanárék és Hegedűsék természetesen csupán a Vörös Hadsereg megérkezé-séig játszhattak szerepet, amely a Kassára történt bevonulását követően rendkívül energikusan és tervszerűen rendezkedett be a városban, s vette kezébe annak ellen-őrzését. A város irányítása a következő egy hónapban a tanácskormányzat által kinevezett városparancsnokok (Domján Béla, Zsoldos Péter) és a választott direktórium kezébe került. Ebben a rendszerben a hagyományos helyi elitnek még úgy is kevés szerep juthatott, hogy a város kormányzótanácsi biztosává Kun Béla a Kassára frissen hazatért Molnár Miklóst nevezte ki.⁵⁹ Az ő szerepéről egyébként még a csehszlovák fél is csak elismerően tudott nyilatkozni. Kohout rendőrfőkapitány is Molnár érdemének tulajdonította, hogy a vörös uralom Kassán korántsem járt olyan szélsőséges kilengésekkel, mint más városokban.⁶⁰

Alig egy hónappal később felcserélődtek a szerepek, hiszen a tanácskormány kénytelen volt visszaadni a várost Csehszlovákiának. Bár az események nagyfokú hasonlóságot mutattak az egy hónappal korábbival, a hatalmi úr azonban még az előzőnél is hosszabbra, 4-5 napra nyúlt. A város rögtönítélő törvényszéke ugyanis már június 30-án statáriumot hirdetett Kassára és környékére, amely gyülekezési és éjszakai kijárási tilalommal is járt, és ezen a napon megkezdődött a direktórium tagjainak és a Tanácsköztársaság időszaka alatt magukat exponáló további személyeknek a menekülése. Igaz, nem oly hirtelen, mint egy hónappal azelőtt a cseh-szlovákok esetében, s így az „elvtársaknak” arra is maradt idejük, hogy minél több értéket összeszedjenek és magukkal vigyenek.

Talán az előző hatalomváltás tapasztalataiból tanulva a kivonulók ugyanazt a Hegedűs Pál altábornagyot kérték fel a városparancsnoki teendőik ellátására, akit Hennocque is felkért, s Hegedűs ez alkalommal is vállalta a szerepet. Az általa vezetett városőrség – amely feltételezhetően nagyrészt ugyanazokból állt, mint korábban – így már rutinosan láthatta el a feladatát azokban a zavaros napokban, amikor a Vörös Hadsereg egységei ugyan még Kassán tartózkodtak, ám a Tanácsköztársaságot képviselő politikai elit már távozott. Az így kialakult hatalmi ürt pedig Hegedűssel együtt lényegében ugyanazok igyekeztek betölteni, mint egy hónappal korábban: a helyi elit tagjai.

57 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) IV. 577.

58 *Kohout, J.*: i. m. (28. jz.) 274.

59 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) V. 199–200.

60 SNA, f. Jozef Kohout, k. 11, Panu ministrovu plnou mocou pre správu Slovenska 9. 07. 1919.

A városi őrség egyik – ha nem a legfontosabb – feladata a fosztogatások megfékezése volt. Az élelmiszerraktárakat, elhagyott laktanyákat stb. megrohanó és azokat kifosztó tömeg mindhárom hatalomváltás elkerülhetetlen kísérőjelensége volt, de a fosztogatás az első csehszlovák megszállás előtti napokban volt a legnagyobb mértékű. Igaz, ekkor is érte ez a városvezetést a leginkább felkészületlenül. 1918 utolsó napjaiban ugyanis a bizonytalanság és az ismeretlentől (a közelgő csehszlovák csapatoktól) való félelem szinte megbénította a város életét. Az amúgy sem túl szilárd közrendre pedig a margitfalvai védvonal megsemmisülése, majd a csehekkel való megegyezés híre mért végső csapást. A katonaság kivonásával párhuzamosan már december 28-án megkezdődött a középületek fosztogatása, amelybe nem csupán lumpen elemek, hanem a katonák és polgárőrök egy része is bekapcsolódott. Bár Molnár kormánybiztos alkoholtilalmat rendelt el, s a polgárőrség is tette, amit tehetett, a 29-ére virradó éjszakát a *Kassai Hírlap* meglehetősen sötét színekkel festette le: „a szombatról vasárnapra virradó éjszaka valóban a borzalmak éjszakája volt. Éjfél tájban óriási láрма és fegyverropogás hallatszott a város minden részében. A csöcselék felszabadítva érezte erejét, amelyet már nem fékezett sem katonai, sem rendőri hatalom, és nekitámadt az összes laktanyáknak, amelyekben ruházati és élelmicikkeket sejtett. Megtámadta a katonai élelmezési raktárakat is és mindenütt olyan fosztogatást vitt véghez, amelynek hajmeresztő voltáról a kifosztott helyiségeknek képe tanúskodik. A garázdálkodások a hajnali órákig tartottak.”⁶¹

A megszállás napja, a vasárnapra eső december 29-e sem indult jobban. Sőt ekkor már a környező falvakból is szekerekkel jöttek a városba, hogy ott könnyű zsákmányhoz jussanak. Mint mondták, inkább ők vigyék, mint a csehek, s „vittek is mindent, ami kezük ügyébe esett. Lisztes zsákok, zsíros bődönök, bakancsok, felsőruhák, lepedők és más közszükségleti tárgyak elcipelése után a nép végre elhagyogatta a teljesen kipusztított épületeket.”⁶² Molnár Miklós kormánybiztos pedig leginkább azt értékelte tragikusnak, hogy ekkor „már igen nagy számban láttak egyenruhás katonákat, jól öltözött polgárokat és polgárasszonyokat, vagy amint a jelentések szóltak: nagyságukat, akik mindenféle katonai felszereléssel együtt a kötényükbe, kendőikbe, zsákokba rakva hordták, cipelték a katonai élelmezési raktárakból a lisztet és mindenféle ott talált élelmiszereket”.⁶³ Ezeknek a botrányos jeleneteknek végül is nagy szerepük volt abban, hogy a csehszlovák megszállásra az eredetileg tervezettől két nappal korábban került sor, hiszen a megszállók 29-i behívását lényegében annak beismerése váltotta ki, hogy a fennálló hatalom nem képes a közrend fenntartására.

Az 1918. decemberi tapasztalat volt az egyik fő oka annak, hogy a csehszlovák hatalom meggyengülését észlelve, a magát aktivizáló városi tanács már 1919. június 3-án javaslatot tett egy városi őrség felállítására. S mivel – mint szó volt róla – ehhez az akkor még Kassán tartózkodó Hennocque is a hozzájárulását adta, az

61 Kassai Hírlap 1918. december 31. 1.

62 Uo.

63 Molnár M.: i. m. (3. jz.) II. 561a.

utcákon már másnap megjelentek a fehér karszalagot viselő magyar városőrök csoportjai. Épp időben, mivel a fosztogatások ezúttal sem maradtak el, s a csehszlovák hadsereg kivonulásának napján, 6-án tetőztek. Ekkor rohanta meg a tömeg a katonai élelmezési raktárt, ahonnan a csehek nem tudtak mindent elszállítani. A „nagy csomagokat” cipelők azonban nagyobb kárt mégsem okoztak, mivel a csehszlovák hadseregnek még a városban tartózkodó egységei közbeléptek és szétzavarták őket.⁶⁴ Ugyanebben az időben a dohánygyárat is kifosztották, lényegében a csehszlovák katonák jótékony segítségével, akik az evakuálásra nem kerülő készleteket szétosztották a gyár elé felvonuló lakosságának.⁶⁵ Ennek nyomán azonban olyan tolongás és zűrzavar alakult ki a környéken, hogy végül a városi őrségnek kellett közbelépnie és nyugalmat teremtenie.

Az egy hónappal korábbihoz hasonló eseményeket generált az, hogy a bolsevik politikai elit június 31-én megkezdte Kassa elhagyását, s a kialakulóban lévő hatalmi úr ismét lehetőséget teremtett a város lumpen elemei számára. Akik nem is tétlenkedtek, mert már aznap délután behatoltak a tüzlaktanyába, s megpróbálták onnan elvinni a berendezés egy részét. Ezt a katonaságnak ugyan sikerült megakadályoznia, de az eset már jelezte, hogy a hatalomátadás ezúttal sem fog fosztogatások nélkül lezajlani. Másnap – immár hagyományosan – a dohánygyár vált a fosztogatók célpontjává, ahol a város evakuálásának részeként aznap délelőtt kezdtek meg a készletek teherautókra rakodását és elszállítását. A tömeg, amely szerette volna kihasználni ezt a helyzetet, behatolt a gyár területére és fosztogatni kezdett. Amikor az őrség kiszorította őket onnan, a tömeg a gyárból kihajtó teherautókat rohanta meg, s csupán a katonaság által a fejek fölé lőtt sortűzzel lehetett megállítani.⁶⁶ A sortűz a városban is komoly riadalmat keltett, s mindenképpen aktuálisá tette a városi őrség minél előbbi felállítását, amelyre éppen azokban az órákban került sor. Abban, hogy a fosztogatások nagyobb méreteket nem öltöttek, Hegedűs Pál városparancsnoknak volt nagy szerepe, aki a július 1-jén kihirdetett parancsában statáriális bíraskodással fenyegette meg a fosztogatókat és azokat, akik bárminemű élelmiszert vagy ruhaneműt kivisznek a városból.⁶⁷

Hegedűs erélyes fellépésére azonban nem csupán a fosztogatások miatt volt szükség, hanem a várost a Vörös Hadsereg egységeivel együtt elhagyó civilek mohósága miatt is, akik szívesen „menekítették ki a közvagyon a csehek elől”. Mint például azok a várost elhagyó vasutasok, akik a vasútállomás melletti élelmiszerraktárt feltörték, s onnan nagy mennyiségben vittek magukkal lisztet, burgonyát és más élelmiszert.⁶⁸

64 Kassai Hírlap 1919. június 7. 3.

65 Felsőmagyarország (Kassai Napló) 1919. június 7. 3.

66 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) V. 569–570.

67 Uo. 559–560.

68 Uo. 576.

Félelmek, remények, csalódások

A három megszállás egyik legérdekesebb kérdése talán az, hogy maga a kassai lakosság hogyan várta és fogadta a megszálló csapatokat: mennyire volt tisztában a bekövetkező eseményekkel, voltak-e félelmei vagy épp reményei, s ha igen, azok mennyire igazolódtak be?

Nem tudni, hogy az átlag kassai polgárhoz milyen mértékben jutott el Csehszlovákia megalakulásának a híre, ám a *Felsőmagyarország* beszámolt a szlovák politikai elit 1918. október 19–30-ai turócszentmártoni tanácskozásáról, amelyet akkor még a Kassát is magában foglaló „független Tótország” létrehozására irányuló szándékként értelmezett.⁶⁹ A kassaiak azonban ezeket a híreket nem kapcsolták össze saját városuk sorsával,⁷⁰ s még novemberben is elsősorban olyan kérdések foglalkoztatták őket, mint az ezekben a hetekben sok áldozatot szedő spanyolnáthajárvány (a városban október folyamán 1456 megbetegedést és 40 halálesetet regisztráltak),⁷¹ illetve az akadozó élelmiszer- és tüzelőellátás. Molnár Miklós később így jellemezte a novemberi „csendesebb napokat”: „Mindent – mindent felémésztett az évekig tartó háború. A nélkülözhetetlen élelmiszerekért hosszú sorokban állott a nép a pékek és élelmiszerboltok előtt. Igen gyakran megtörtént, hogy rosszul öltözött, mezítlábás, kiéhezett, vézna asszonyok és gyermekek kora délutántól egész éjszakán át másnap délelőttig dideregtek a pékek és élelmiszerboltok előtt, hogy a hatósági jegyeken kiutalt, szűkre szabott élelmiszereikhez hozzá jussanak. Az egész város tele volt panasszal, sírással, elégedetlenséggel.”⁷²

Ilyen gondok közepette nem feltétlenül a nagypolitikára figyelt a lakosság, így a város lehetséges csehszlovák megszállására csupán december közepe felé kezdtek gondolni. Nem kis mértékben a közben már elveszített területekről folyamatosan érkező menekültek hatására, akik sokszor meglehetősen kiszínezve adták elő hányattatásaik történetét. A lakosság körében lassan, de biztosan eluralkodó pánikhangulatot jelezte, hogy amikor december közepe felé a vasútállomáson a járőrök egy két lengyel katona verekedése kapcsán keletkezett tumultust csak a levegőbe lőtt figyelmeztető lövésekkel tudtak felszámolni, a városban rögtön a csehek bevonulásáról kezdtek beszélni, s kisebbfajta pánik alakult ki.⁷³ A cseh katonaság előnyomulásával kapcsolatban a lapokban nem voltak ritkák az „irreguláris bandákból, csőcselékből, visszamaradt szerb foglyokból”⁷⁴ álló „cseh” hadsereg fosztogatásairól és kegyetlenségeiről szóló híradások, amelyeknek azonban általában kevés közük volt a valósághoz. A lakosságot ugyanakkor az ilyen álhírekkel

69 Felsőmagyarország (Kassai Napló) 1918. október 31. 4.

70 Vö. az Abauj-Torna megyei államfordulatról készült szlovák összegzéssel. NA ČR, f. AMV-PMV 225, kart. 1455, 225-1455-3b.

71 Kassai Hírlap 1918. október 29. 2.

72 Molnár M.: i. m. (3. jz.) I. 470.

73 A Felsőmagyarország 1919. december 12-i száma alapján közli Molnár M.: i. m. (3. jz.) II. 293–294.

74 Molnár M.: i. m. (3. jz.) II. 406.

kapcsolatos hivatalos cáfolatok sem tudták megnyugtanni, így meglehetősen nagy félelemmel várták az elkerülhetetlennek látszó megszállást.

A város vezetése és a sajtó mindenesetre igyekezett a várost felkészíteni az elkerülhetetlenre, miközben annak a reményével igyekezett oszlatni a lakosság körében elhatalmasodó letargiát, hogy a megszállás csupán ideiglenes lesz: „Szolgai megalázkodás nélkül, nyugodt öntudattal fogadja mindenki a megszálló csapatokat. Nem ellenségként jönnek hozzánk; minden ellenségeskedés megszűnt abban a pillanatban, amikor a magyar népforradalom ledöntötte a militáris-oligarchikus osztályuralmat, és hadseregünk a magyar népkormány utasítására letette a fegyvert, hogy a további vérontásnak elejét vegye. Mint hódítók sem jönnek a megszállók, mert mindaddig, amíg a nemzetközi békekonferencia az új határokat ki nem jelöli, egy nemzet sem állapíthatja meg önkényesen államainak határait. A megszálló csapatoknak csupán az a feladatuk, hogy mindaddig, amíg a békekonferencia területi kérdések fölött véglegesen nem dönt, a demarkációs terület rendjét és nyugalomát megóvják, a fékevesztett és felelőtlen elemek garázdálkodását megakadályozzák, a közigazgatás menetét biztosítsák és a termelést régi mederébe visszatereljék.”⁷⁵

A kassaiak viselkedését azonban mégis az elkeseredettség, a félelem és óvatosság határozta meg, s így a december 29-én bevonuló csehszlovák csapatokat lehúzott redőnyök, bedeszkázott kirakatok, a függönyök mögül leskelődő szorongó emberek várták. Az ismeretlentől való félelem azonban viszonylag gyorsan elpárolgott, amint látták, hogy a lapok által beharangozott martalócok és fosztogató hordák helyett példás rendben vonuló fegyelmezett katonák érkeztek, akik szívesen elegyedtek szóba a helyiekkel, sőt biztatták is őket, hogy nincs mitől félniük.⁷⁶ A fegyelmezett, udvarias, de elszánt ellenfél képe bontakozik ki Faragó Ödön kassai színgazgató visszaemlékezéséből is: „Az év utolsó napján a csehszlovák hadsereg két tisztje keresett fel, látogatásuk, viselkedésük, hangjuk a legudvariasabb formákat öltötte. Megadták azt a tiszteletet, ami kijár a vendéglátó gazdának, de finoman értésemre adták, hogy ez már nem Magyarország [...] »vesztett háború és már itt minden a csehszlovákoké«.”⁷⁷

Az első, viszonylag kedvező benyomásokat azonban hamar a negatív tapasztalatok váltották fel, és Kassa lakosságának döntő többsége továbbra is a csehszlovák megszállás ideiglenes jellegében bízott, amely remények Miskolcnak a Vörös Hadsereg általi visszafoglalását (május 21.) követően reális esélyt kaptak. A Kassán megjelenő *Slovenský východ* május 25-i írása a korzón sétálók (ők nyilvánvalóan a magyarok – S. A.) reményeinek feléledéséről írt, igaz, a korabeli hivatalos optimizmust osztva (amely szerint Miskolcot csak ideiglenesen engedték át a magyaroknak)⁷⁸ nyugtatni igyekeztek a csehszlovák közvéleményt.⁷⁹ A kassai

75 A *Felsőmagyarország* 1919. december 29-i száma alapján közli *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 543–545.

76 A *Felsőmagyarország (Kassai Napló)* 1919. december 31-i lapszáma alapján közli *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) II. 566–567.

77 *Faragó Ö.*: A szlovenszkói i. m. (3. jz.) 26.

78 *Vö. Slovenský denník* 1919. május 25. 2.

79 *Slovenský východ* 1919. május 25. 2.

lakosság, amely a Tanácsköztársaság valódi képét természetesen nem ismerhette, és amelynek körében amúgy sem elhanyagolható támogatottsága volt a baloldali gondolatnak, a közelgő Vörös Hadsereg nemzeti felszabadító eröként tekintett. Mint a *Kassai Hírlap*nak az interregnum óráiban megjelenő száma is tükrözte, Kassa felkészült arra, hogy a „csehszlovák idők” öt hónapját elfeledve ismét magyar városként éljen tovább: „Elérkezett tehát a várva várt nap. Ütött a felszabadulás órája: Kassa városa fölött is kiderült az ég és 1919. június 6-án újra a szabadság napja süt ránk. Ragyogó koronájából a béke sugárzik felénk. Ó, nem aludt ki a magyarból az ősi virtus. Utolsó csepp vérért is kész ontani a hazáért, amelynek egyik gyöngye ma ismét birtokába jutott.”⁸⁰

Így amikor június 6-án, a délutáni órákban a Tanácsköztársaság seregének előőrsei megjelentek az akkor már nemzetiszínű zászlókkal feldíszített város határában, a Szepsi felől bevonuló magyar katonákat hatalmas lelkesedéssel fogadta a város lakossága.

A felhőtlen öröm azonban nem tartott sokáig, s a kassaiak viszonylag gyorsan felismerték, hogy nem az általuk ismert történelmi magyar haza látogatott vissza a városba. A már idézett Faragó színigazgató ezt írja visszaemlékezéseiben: „Június 6. Kritikus nap. Egész Kassa tele volt izgalommal. Minden házon lobog a nemzeti zászlónk. Büszke lobogása új reményeket öntött belénk. A Vörös Hadsereg megérkezett. Lelkesedéssel, virágzapporral fogadtuk őket. A Munkástanács másnap átvette a város vezetését. A proletárdiktatúra életbe lépett, a nemzeti zászlókat be kellett vonni és vörös zászlókat helyébe tenni.”⁸¹ A nemzeti zászlók eltávolítását⁸² csupán értetlenség fogadta, a tanács hatalom ezt követő intézkedései azonban már az új hatalommal szembeni ellenérzéseket is kiváltottak.

A proletárdiktatúra tartósságában a kassaiak talán csak egy-két hétig bízhattak, hiszen a helyi lapok már június 20-án közölték Clemenceau jegyzékét a végleges határokról. S bár ekkor még egyfajta harci lelkesedés is érezhető volt, és sokan elhitték, hogy képesek lesznek megvédeni a várost, a harci kedvet gyorsan a beletörődés és kilátástalanság érzése váltotta fel. Június utolsó napjaira pedig mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a Vörös Hadsereg nem fogja Kassát megvédeni, s a városnak egy újabb csehszlovák megszállásra kell felkészülnie. Míg az előző év decemberében a megszállástól való félelmet az igazságos határookban való remény némileg oldani tudta, július első napjaira csupán a félelem és kilátástalanság érzése maradt. Ezt a nyomasztó reménytelenséget sugározza a *Kassai Napló* július 3-i vezércikke, amely szerint „Kassa közönsége a megszállást nyomott, fájdalmas hangulatban várja. Emberek, akiknek a legkevesebb okuk sincs rá, egész otthonukkal útra kelnek a bizonytalanságba, a reménytelenségbe. Fő oka ennek egyrészt a kimerült idegek megcsökkenett ellenálló ereje, hisz az utóbbi évek renge-

80 Kassai Hírlap 1919. június 7. 2.

81 Faragó Ö.: A szlovenszkói i. m. (3. jz.) 35.

82 A nemzetiszínű lobogók bevonását a Kassára küldött kormányzótanácsi biztos, Hirossik János rendelte el, aki ellenforradalmi provokációként értékelte a piros-fehér-zöld színeket. Vö. Fogarassy László: A 6. vörös hadosztály és vezetői. Irodalmi Szemle (1963) 3. sz. 254.

teg izgalma, bánata, fáradalma mindenkit túlon-túl megviselt. De oka az is, hogy az emberek az első megszállás szomorú tapasztalata alapján attól tartanak, hogy itt már ezen túl magyar embernek lehetetlen lesz élnie.⁸³

A kilátástalanság okát is a *Kassai Napló* fogalmazta meg, s azt elsősorban abban látta, hogy az első megszállás idején csak demarkációs vonal volt, most viszont már a békekonferencia által kijelölt államhatár van, ami már véglegesnek látszik. Így másban, mint hogy a „csehszlovákok nem büntetőpolitikával jönnek vissza”,⁸⁴ nem bízhatott a lakosság. S meg kell mondani, a reményeik részben valóra váltak, hiszen bár a csehszlovák hadsereg erőteljesebben éreztette, hogy egy legyőzött városba tér vissza, Prága sem kívánta tovább élezni a feszültséget. Ők is tudták ugyanis, hogy nemcsak a kassaiaknak kell egy hosszú, Csehszlovákián belüli életre berendezkedniük, de a csehszlovák hatalomnak is együtt kell élnie a kassai magyarsággal.

Faragó Ödön is ekkor látta a legsötétebbnek a jövőt: „Megalázó volt a város helyzete, a csehszlovák hadsereg a francia tábornokkal az élén újra elfoglalta Kassát. Virágokat kellett az útestre szórni a lakoságnak. A csehszlovák zászlókat ki kellett tenni a házakra. Küldöttség fogadta a hadsereget az Andrassy kávéház előtti téren, az óra alatt vánkoston a városkapu kulcsát, mint szimbólumot, a teljes megadás jeléül Dr. Blanár Béla polgármester francia nyelven adta át Hennocque tábornoknak. Nagy virágcsokrot a város hölgyei nevében F. Biller Irén adta át ezekkel a szavakkal – franciául: »Tábornok úr, szeresse a magyarokat.«⁸⁵

*

Mint a fenti sorok is jelzik, a történelmi Magyarország elvesztése az érintett lakosság szempontjából korántsem egyszeri és visszafordíthatatlan látszó pillanat volt, hanem sokkal inkább egy reménnyel és reménytelenséggel, kevesebb örömmel és több bánattal teli folyamat, amelyben túl egyszerű volna csupán jókra és rosszakra felosztani a szereplőket. Abban, ami Kassán 1918 utolsó napjaitól 1919 nyaráig lezajlott, egyszerre játszott szerepet a rendszer életképtelensége, de egyben egyes alkotóelemeinek a szilárdsága, az érintett lakosság közönye és önuralma, a megszállók óvatossága és mohósága. És persze számos egyéni történet, az olyan tragikus hősökétől, mint a kamaszként kivégzett Tirpák Béla, az olyan máig kevésbé értékelt személyiségekig, mint a szociáldemokrata Molnár Miklós vagy a monarchista érzelmű altábornagy Hegedűs Pál. Ők valamennyien egy olyan játszma szereplői voltak, amelyben olykor meghatározó szerepet tudtak játszani, ám amelynek a végkimenetelét nem tudták befolyásolni.

Ráadásul a történet szereplői sokszor másként cselekedtek, mint azt a sablonokban gondolkodó utókor elvárná tőlük. Így a város első megszállásakor nem más, mint Horthy Miklós kormányzó honvédevezérkarának későbbi főnöke, Berze-

83 *Kassai Napló* 1919. július 3. 1.

84 Uo.

85 *Faragó Ö.*: A szlovenszkói i. m. (3. jz.) 38.

viczy Béla tábornok hívta be a csehszlovák csapatokat. A Vörös Hadsereg bevonulása előtt pedig a megszálló csehszlovák csapatok főparancsnoka, a francia Henocque nem másnak, mint a kassai 5. huszárezred volt parancsnokának, annak a Hegedűs Pálnak adta át a város fölötti hatalmat, akit a második királypuccskor IV. Károly a Magyar Királyi Haderő parancsnokává nevezett ki.

1919. július 5-e, amikor a csehszlovák hadsereg másodszor is megszállta Kassát, hatalmi szempontból ugyan lezárt egy folyamatot, de mégsem jelentette a kassai államfordulat befejezését. A kassaiak ugyanis továbbra is csak nehezen fogadták el az új államjogi helyzetet. A már többször idézet Kohout rendőrfőkapitány július 9-én írt jelentésében a következő olvasható: „Mint már voltam oly bátor megjegyezni, Kassa még nagyon komoly események felé halad. Államunknak ugyanis nincsen a kassai magyarok között talán egyetlen valódi barátja sem, mert a magyarok vagy kommunisták, vagy nacionalista sovíniszták, s a magyar gondolkodás nem tűri el, hogy egy másik, nemrég még ellenséges és gyűlölt állam alattvalói legyenek.”⁸⁶ Kohout meglehetősen sarkított véleményét azonban árnyalni szükséges, hiszen ha sok barátja nem volt is a kassai magyarok között a csehszlovák államnak, ebből még nem következett az új állammal való aktív szembefordulás. Sőt már a cseh megszállás első napjaitól megkezdődött annak a kisebbségi életstratégiának a kialakulása is, amelynek legfontosabb mozzanatát az államjogi realitás tudomásul vétele és az ahhoz való alkalmazkodás szükségességének belátása jelentette. Ez a magatartás megnyilvánulhatott a közéletből való kivonulásban vagy valamiféle büszke távolságtartásban, de akár hétköznapi opportunizmusban, és magára ölthette az elvtelen megalkuvás formáját is.

A kassai lapok és intézmények nevéből a „felsőmagyarországi” jelző ugyan 1919 szeptemberében – a hatalom parancsára – eltűnt, ám a kassaiak gondolkodásából nem. A csehszlovák állam megalakulása első évfordulójának előestéjén az akkori városparancsnok, Felix Destremaux francia tábornok külön kiáltványt intézett azokhoz, „akik azt hiszik, hogy ez a mostani állapot csak ideiglenes jellegű”,⁸⁷ egy két hónappal későbbi belügyi jelentés pedig úgy vélekedett a kassai magyarokról, hogy azok szinte egyöntetűen gondolják azt, hogy Kassa nem maradhat „szlovák”.⁸⁸ A fejekben tehát még ekkor is javában tartott az átmenet.

86 SNA, f. Jozef Kohout, k. 11, situační zpráva, 9. 07. 1919.

87 *Molnár M.*: i. m. (3. jz.) VI. 441.

88 NA ČR, f. AMV-PMV 225, kart. 243, 225-243-3.

ATTILA SIMON
THE THREE OCCUPATIONS OF KASSA
PARALLELS AND MORALS

Through the example of Kassa (Košice, Slovakia), the paper seeks to explore the scenarios which were followed during the changes of regime on the territory of present-day Slovakia late in 1918 and early in 1919. Instead of treating the events of Kassa in a chronological order, the author opted for a thematic approach. He addresses issues such as the peaceful character of the changes of power, the attitude of the local population to the events, the role of the local elite during the political changes, the breakdown of public order and the emergence of looting. The paper is mainly based on materials taken from the daily press, but also on such subjective sources of information as the recollections of contemporary actors.

CONTENTS

STUDIES

Levente Nagy: Martyr or Adventurer? Sava Branković and the Romanian Reformation in Transylvania during the Principality of Mihály Apafi I	525
Antal András Kovács: Swiss in the Flow of Hungarian History, 1867–1990	543
Attila Simon: The Three Occupations of Kassa. Parallels and Morals	569
Péter Apor: The Misery of Alternative Democracy. Ideology, Political Language and the Possibilities of Opposition in Hungary, 1968–1973	591

WORKSHOP

Balázs Sudár: On the Cultural Historical Background of the Hungarian Word <i>Turul</i>	605
Dániel Bácsatyai: King Andrew II's Envoys in England	621
Péter E. Kovács: Hungarian Banners in Venetian Hands	633
István Kádas: Cum sigillo nostro. Seal Usage in Late Medieval Sáros County	637
Elek Szaszko: The Registry of the Revenues and Expenses of the Szódi Manor from 1517/1518 (Contributions to the possessions of the Gersei Pető family in the southern region of the Great Hungarian Plain)	655
Barna Ábrahám: „With other nations like Saxons...” Interactions between Orthodoxy and Lutheranism in Transylvania in post-1867 Hungary	683

REVIEW ARTICLE 691

COMMEMORATION 699

E számunk szerzői

ÁBRAHÁM BARNÁ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • APOR PÉTER PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • BÁCSATYAI DÁNIEL PhD, fiatal kutató (MTA BTK TTI) • KÁDAS ISTVÁN, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • E. KOVÁCS PÉTER, a történelemtudományok kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁTS ANTAL ANDRÁS PhD, történész • NAGY LEVENTE, dr. hab., tszv. egy. docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem) • SIMÁNDI IRÉN PhD, főiskolai tanár (Kodolányi János Főiskola) • SIMON ATTILA, dr. hab., történész (Selye János Egyetem / Fórum Kisebbségkutató intézet) • SUDÁR BALÁZS PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI) • SZASZKÓ ELEK PhD, történész • TRÁDLER HENRIETTA, tud. kutató (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható